

Акпамбетова К.М., Сайлауов Н.Н., Букпина А.Я.

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан

ГЕОГРАФИЯ САБАҚТАРЫНДА ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ МАҚСАТЫНДА СЫНИ ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ

Заманауи мектептің басты мәселелерінің бірі оқуға деген ынтаны қалыптастыру. Мотивацияны қалыптастыру пәнге, білім алу тәсілдеріне тұрақты қызығушылық. Қазіргі сабақ – бұл білім алушының жоғарғысы мен мұғалімнің ең төменгісі, сабақта баланың өз бетінше жұмыс істеуі, ал мұғалім тек олардың жұмысын бағыттаушы тұлға.

Жан Жак Руссо: «Бала қалаған нәрсені істеуі керек, бірақ ол мұғалімнің қалағанын қалауы керек. Сондықтан мұғалім баланы белгілі бір негізге өз бетінше келтіру, сабақтың тақырыбын тұжырымдай алуы және ойлауы үшін оны шебер бағыттауы керек». Қазіргі жаңартылған мазмұндағы білім беру технологиясы оқушылардың өз бетінше оқуына жағдай жасау, бағыттау болып табылады.

Тәжірибеде оқушы естігендерінің 10%-ын, көргендерінің 50%-ын, айтқандарының 70%-ын және өзі жасайтын істердің 90-100%-ын игеретіндігін көрсетілген. Сондықтан, қазіргі сабақ біріншіден, оқушылардың бір-бірімен өзара әрекеттесу сабағы, яғни мұғалім білім алудың үйлестірушісі болуы қажет. Екіншіден, бұл әр оқушы қызығушылықпен оқитын сабақ. Үшіншіден, бұл мойынсұнуға, еліктеуге және қайталауға емес, шындықты тәуелсіз іздеуге, әртүрлі көзқарастарды, жеке бақылаулар мен эксперименттерді талдау мен синтездеуге негізделуі керек сабақ. Төртіншіден, бұл оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, заманауи технологияларды пайдалануға бағытталған сабақ болуы тиіс.

Барлық жоғарыда аталған сабақтардың болуы керек анықтамалары сыни ойлау технологиясына сәйкес келеді. Бұл технология қарапайым және түсінікті әдістермен оқытуды қызықты және мағыналы етуге мүмкіндік беретіндігімен ерекшеленеді. Сонымен қатар, педагогикалық тәжірибелерде көптеген баланың

оқығысы келмейтіндігімен бетпе-бет келуге тура келді. Бұл мәселелерді сыни ойлауды дамыту технологиясы арқылы шешуге болады. Ол оқушылардың танымдық іс-әрекетінің ішкі мотивациясын, сабақта психологиялық жайлылықты қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, баланың зияткерлік және эмоционалды белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Сыни ойлауды дамытудың басты құндылығы – бұл оқыту мен денсаулықты сақтауға мағыналы тәсілге бағытталған. Оқушылар өздеріне сұрақ қояды: «Бұл мен білетін нәрселермен қандай байланысы бар?», «Бұл ақпаратты қалай пайдалануға болады?». Оқушыларды ойлауға үйрету арқылы олар мәселелерді өз бетінше шешуге, жаңа мүмкіндіктер жасауға, қажетті ақпаратты іздеуге итермелейді [1].

Ақпараттың қарқынды ағымын жоғалтпау үшін, психикалық және физикалық жүктемелерден аулақ болу үшін, бала өз іс-әрекетін және өзін-өзі тәрбиелеуді ұйымдастыра білуі керек. Сыни тұрғыдан ойлау технологиясы қазіргі білім беру және білім беру мәселелерін шешу үшін сабақтарда сәтті қолданылатын нақты әдістемелік әдістер жүйесін ұсынады.

Қазіргі білім алушыны танымдық іс-әрекетке, ақпарат пен коммуникация саласындағы мақсатқа жету жолын іздеуге ынталандыру өте қиын. Бұл білім алушы көбінесе барлық пәндер бойынша оқу материалын қабылдауда үлкен қиындықтарға тап болады. Бұл қазіргі әлем үшін өте маңызды, ол жаңа ғасырға танымдық мәдениеттің жаңа келбетімен енген. Сыни ойлау арқылы біріктіру немесе шығармашылық қызмет артады. Ақыл-ойдың сыншылығы – бұл адамның өзінің және басқа адамдардың ойларын объективті бағалау, алға қойылған барлық ережелер мен қорытындыларды мұқият және жан-жақты тексеру қабілеті. Сыни тұрғыдан ойлау, яғни шығармашылық, адамға жеке және кәсіби өмірдегі өз басымдықтарын анықтауға көмектесіп, таңдау үшін жеке жауапкершілікті қабылдауды қамтиды, ақпаратпен жұмыс істеудің жеке мәдениетінің деңгейін жоғарылатады, өз бетінше қорытынды жасау және талдау қабілетін қалыптастырады, шешімдерінің салдарын болжайды және олар

үшін жауап береді, бірлескен іс-әрекеттегі диалог мәдениетін дамытуға мүмкіндік береді [2].

Американдық мұғалімдер үш кезеңнен тұратын сыни ойлауды дамыту технологиясының құрылымын жасады. Олар: шақыру, мазмұнды түсіну және рефлексия, сонымен қатар әдістемелік әдістер (шатастырылған логикалық тізбектер, "V" - белгілерін қолдана отырып мәтінді қабылдауды таңбалау, «+», «-», «?», кластерлерді, кестелерді толтыру және т. б.).

Сыни тұрғыдан ойлау мұғалімнің сұрақтарына жауап беруден емес, сұрақтар мен мәселелерден басталады. Адамдар арасында өмір сүруге, әлеуметтенуге көмектесетін сыни ойлау қажет.

Сурет 1. Сабақ барысындағы оқушылардың белсенділігі

Бұл заманауи пәннен тыс әмбебап технология. Бұл технологияның мақсаты – оқушылардың тек оқуда ғана емес, қарапайым өмірде де қажетті ойлау дағдыларын дамыту (салмақты шешімдер қабылдау, ақпаратпен жұмыс істеу қабілеті). Сыни тұрғыдан ойлау арқылы американдық авторлар балалардың қызығушылығының көрінісін, белгілі бір мәселе бойынша өз

көзқарасын дамыту, оны логикалық дәлелдермен қорғау және зерттеу әдістерін қолдану деп түсінеді.

Сыни ойлауды дамыту технологиясы оқу және жазу процесінде ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыратын тұтас жүйе болып табылады. Ол ашық ақпараттық кеңістіктің базалық дағдыларын игеруге, мәдениетаралық өзара іс-қимылға қосылған ашық қоғам азаматының қасиеттерін дамытуға бағытталған. Технология білім беру саласындағы көптеген мәселелерді шешуге бейімді.

Сыни тұрғыдан ойлау – бұл адамның зияткерлік іс-әрекетінің бір түрі, ол қабылдау, түсіну, айналасындағы ақпараттық өріске көзқарастың объективтілігімен сипатталады.

Сыни ойлауды қалай анықтауға болады? Кластер Д. осы тұжырымдаманы анықтайтын бес тармақты ұсынады. Олар:

1.Сыни ойлау – бұл тәуелсіз ойлау. Сабақ сыни ойлау қағидаттарына негізделгенде, әрқайсысы өз идеяларын, бағалаулары мен сенімдерін басқаларға тәуелсіз тұжырымдайды. Біз үшін ешкім сыни ойлай алмайды, біз оны тек өзіміз үшін жасаймыз. Демек, ойлау жеке сипатта болған кезде ғана сыни болуы мүмкін. Оқушылар өздері ойлауға, тіпті ең қиын мәселелерді өз бетінше шешуге жеткілікті еркіндікке ие болуы керек.

2. Ақпарат сыни ойлаудың соңғы нүктесі емес, бастауы болып табылады. Білім мотивацияны тудырады, онсыз адам сыни ойлай алмайды. Күрделі ойды қалыптастыру фактілерді, идеяларды, мәтіндерді, теорияларды, деректерді, тұжырымдамаларды өңдеу керек. Танымдық іс-әрекет кезінде студенттер мен мұғалімдер, жазушылар мен ғалымдар әр жаңа фактіні сыни тұрғыдан қарастырады.

3. Сыни тұрғыдан ойлау сұрақтар қояудан және шешілетін мәселелерді түсінуден басталады. Адам табиғаты бойынша қызығушылық танытады. Қызығушылық, барлық тіршілік иелерінің ажырамас қасиеті болып табылады. Бұл қасиетті университет студенттеріне қарағанда мектеп оқушыларынан көбірек байқауға болады. Алайда, кез-келген кезеңдегі шынайы процесс

танымдық мәселелерді шешуге және өз мүдделері мен қажеттіліктерінен туындайтын сұрақтарға жауап беруге деген ұмтылысымен сипатталады.

4. Сыни тұрғыдан ойлау сенімді дәлелге ұмтылады. Сыни тұрғыдан ойлайтын адам мәселенің өз шешімін таба отырып, бұл шешімді ақылға қонымды, негізделген дәлелдермен толықтырады. Сондай-ақ, ол сол мәселенің басқа шешімдері болуы мүмкін екенін түсініп, өзі таңдаған шешім басқаларға қарағанда қисынды және ұтымды екенін дәлелдеуге тырысады.

5. Сыни ойлау-бұл әлеуметтік ойлау. Кез-келген ой басқалармен бөліскен кезде тексеріледі және құрметтеледі. Біз басқа адамдармен дауласқанда, оқығанда, талқылағанда, қарсылық білдіргенде және пікір алмасқанда, біз өз ұстанымымызды нақтылап, тереңдетеміз. Сондықтан, сын тұрғысынан ойлау арнасында жұмыс істей бастағанда, сабақтарда пікірталастар өткізуді, сондай-ақ оқушылардың жазбаша жұмыстарын жариялаудың әртүрлі түрлерін қоса алғанда, әр түрлі жұптық және топтық жұмыстарды пайдалану тиімді [3].

Сурет 2. Сыни ойлау сабағындағы топтық жұмыс барысы

Б. Гершунский «сыни тұрғыдан ойлауды дамыту» технологиясының келесі мақсаттары мен міндеттерін атап көрсетеді. Сыни ойлау, рефлексивтілік, қарым-қатынас, шығармашылық, ұтқырлық, Тәуелсіздік, толеранттылық, жеке таңдау және өз қызметінің нәтижелері үшін жауапкершілік сияқты негізгі жеке қасиеттерді дамыту, аналитикалық, сыни ойлауды дамыту [4].

Оқушыларды оқыту міндеті:

- себеп-салдарлық байланыстарды бөліп көрсету;
- жаңа идеялар мен білімді қолда бар контексте қарастыру;
- аргументтердегі қателерді бөліп көрсету;
- өз ойларыңызда адал болу;
- қате тұжырымдарға әкелетін жалған стереотиптерді анықтайды;
- біржақты көзқарас пен пікірді анықтау;
- әрқашан тексеруге болатын фактіні болжам мен жеке пікірден ажырата білу;
- ауызша немесе жазбаша сөйлеудің логикалық сәйкессіздігіне күмән келтіру.

Қазіргі оқытудың талабына сай компьютерлік технологияны пайдаланып өткізген «Материктердің табиғат зоналары» атты сабақты мультимедия сабағы түрінде ұйымдастыруға болады. Әдеттегі сабақпен салыстырғанда сабақтың үйлестіру қызметі көп болады, себебі оның құрамында оқытудың әртүрлі құралдары тиімді пайдаланылады. Мысалы, табиғат зоналарының ауысуы, оған әсер ететін факторлар динамикада көрсетілген, сонымен қоса иллюстрация материалында қозғалыссыз суреттер, бекітуде өзара бақылау және бағалау енгізіледі. Жаңа тақырып визуалдық секциямен, мұғалімнің презентация слайдтары арқылы баяндауынан басталады. Презентация мультимедия жобасы – үлкен экран арқылы жүзеге асады. Презентацияның ақпараттық мәліметтерді толықтыру мәліметі ретінде мәтіндік мәліметтер қолданылады. Слайд жақсы «оқылуы» үшін оның түс реңі дұрыс таңдалуы керек. Бүгінгі таңда білім берудің жаңаша негізін жоғары

технологиялар кұрауда. Дәстүрлі білім беруден бас тартып, жаңашылдыққа ұмтылу кезеңі басталады.

Сурет 3. Оқушының тақырыпқа қатысты сыни тұрғыда өз ойын жеткізуі

Сыни ойлауды дамыту технологиясының негізгі идеясы – білім алушы мұғаліммен саналы түрде белсенді жұмыс істейтін, оқу процесін саналы түрде ойластыратын, білімін, жаңа идеяларын, сезімдерін немесе айналасындағы әлем туралы пікірлерін қадағалайтын, растайтын, жоққа шығаратын немесе кеңейтетін оқу атмосферасын құру.

Жаңа технологиялардың 50-ден астам түрінің бірқатары Қазақстан мектептеріне еніп отыр. Жаңа педагогикалық технологиялар интеграция және дифференциация ұстанымдарына негізделеді. Интеграция ұстанымы денсаулығын сақтай отырып, оқушы жүктемесі мен уақытты тиімді пайдалану проблемасын шешсе, дифференциация ұстанымы оқушымен жеке түрде мақсатты жұмыс жүргізуге негізделеді.

Бірінші президент Н.Ә Назарбаев жылдар бойы білім және ғылым саласына ұдайы көңіл бөліп келеді. Биылғы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауында да бұл мәселе назардан тыс қалған жоқ. «Ең алдымен, білім беру жүйесінің рөлі

өзгеруге тиіс. Біздің міндетіміз - білім беруді экономикалық өсудің жаңа моделінің орталық буынына айналдыру. Оқыту бағдарламаларын оқушылардың сыни ойлау қабілетін және өз бетімен іздену дағдыларын дамытуға бағыттау қажет», - деген жолдар - соның дәлелі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Аяганова Ш.Ж. Использование технологии критического мышления в учебном процессе // Администратор в казахстанской школе. 2011. - №1.
2. Заир-Бек С.И. Развитие критического мышления на уроке. М.: Просвещение, 2004 г.
3. Халперн Д. Психология критического мышления. СПб.: Питер, 2000. 512 с.
4. Гершунский Б. С. Педагогическая прогностика методология, теория, практика. 1986г.